ÖTÜKEN

Katharina Mommsen

Aşktan Başka Kurtuluş Çaresi Yoktur

Şiirlerinin Aynasında

SCHILLER VE GOETHE

Ute Maack'ın Sonsöz'üyle

Türkçesi
Senail Özkan

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1412
KÜLTÜR SERİSİ: 825

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-815-8

www.otuken.com.tr otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Çalık

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Karakış Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 12531 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2019

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

"Wem der große Wurf gelungen,
eines Freundes Freund zu seyn ..."
(Schiller, Ode an die Freude, 1785)

Bir dostun dostu olmanın
Bahtiyarlığına eren kişi…

Esas itbariyle sevgi, dostluk ve yaratıcı ilhamdan bahseden
ve bunları dünyaya sunmak gayesiyle kaleme alınan bu kitap,
eşi benzeri olmayan bir dosta,
Bayan Burgel Zeeh
(1937-2009)'e
hatırasına minnetle ithaf edilmiştir.
K. M.

İÇİNDEKİLER

Giriş.....11

I. BÖLÜM
Lirik Diyalog

1. Goethe – *Sevgilinin Yakınlığı* 49
2. Schiller – *Ulûhiyet Görünmüyor Artık!* 61
3. Goethe – *Alexis ve Dora* 64
4. Goethe – *Biri Hislerime Engel Olmaz…* 71
5. Schiller – *Keres'in Yalvarışı* 76
6. Schiller – *Karşılaşma* 78
7. Goethe – *Seçkinlere* 85
8. Müşterek Bir Biçim Olarak 1797 *Musen-Almanak'ı.* 88
9. Schiller – *Sır ve Beklenti* 109
10. Goethe – *Yeni Pausias ve Çiçekçi Kızı* 116
11. Goethe – *Amyntas*..... 123
12. Goethe – *Yolcu ve Çiftlik Kiracısı Kadın*..... 131

II. BÖLÜM
Birbirine zıt iki ruh - "Yarat, ey sanatkâr! Konuşma!" 145

III. BÖLÜM
Schiller'in Estetik Üzerine Mektuplar'ına Cevap olarak Goethe'nin Masal'ı.....157

IV. BÖLÜM
Goethe'nin Masal'ına Schiller'in Lirik Cevapları 195

V. BÖLÜM
"Bizim Wilhelm Tell" 272

VI. BÖLÜM
"Bizim Winckelmanniana" 205

VII. BÖLÜM
Schiller'in ölümünden dolayı Goethe'nin tuttuğu yas 265

Sonsöz/301

EK

Şiirler

Das Glück /Mutluluk 313
Der Besuch /Ziyâretçi 315
Nähe des Geliebten/Sevgilinin Yakınlığı 316
Alexis und Dora /Alexis ve Dora 317
Klage der Ceres/Keres'in Yalvarışı 321
Die Begegnung/Karşılaşma 324
Vielen/Çoklarına 325
Das Geheimniß /Sır 327
Die Erwartung /Beklenti 328
Der neue Pausias und sein Blumenmädchen/Yeni Pausias ve Çiçekçi Kızı 330
Amyntas/ Amyntas 336
Wandrer und Pächterin/Yolcu ve Çiftlik Kiracısı Kadın 338
Epilog zu Schillers Glocke /Schiller'in Çan'ına Epilog 340
Im ernsten Beinhaus war's wo ich beschaute/Schiller'in kafatasını seyrederken 343

Kaynakça 345
İsim İndeksi 355

Teşekkür

Teşvikler, destekleyici atıflar, kritik tavsiyeler, iktibasların araştırılıp bulunması için yardımlar, araştırma yazıları, kitaplar, resimler ve elyazmaları için desteklerini esirgemeyen herkese ve aşağıda adları zikredilenlere övgüler ve teşekkürler:
Günter Arnold, Martin Bidney, Volkmar Birkholz, Ulrike Bischof, Thomas D. Boehm, Günther Debon, Michael Engelhard, Birgit Fiebig, Nora Fries, Silke Henke, Jochen Klauß, Peter Ludwig, Ute Maack, Momme Mommsen, Yvonne Pietsch, David Pike, Andreas und Paul Remmel, Elke Richter, Beate Schubert, Susan Wagner.

GİRİŞ

Arm in Arm mit Dir -
So fodr' ich mein Jahrhundert in die Schranken!

Seninle kol kola-
Meydan okuyorum asrıma!

2009 YILI, Schiller'in 250'nci, Goethe'nin 260'ıncı doğum günü kutlamalarına fırsat verdi. Bununla birlikte her iki şairin hayat ve eserlerine dair taze bir giriş yapma imkânı kazanmış olduk. Rüdiger Safranski, Goethe ve Schiller, dostluğunu müşterek faaliyet ve karşılıklı birbirini teşvik anlaşması ve aynı zamanda çağdaş edebi hayata karşı bir "savunma" olarak tasvir etmektedir. Safranski ısrarla, her iki şairin bu dostluğu gerçekleştirmek için icra etmek mecburiyetinde oldukları işin inanılmaz boyutuna dikkatleri çeker. Safranski'nin çalışması her şeyden önce bu iki şairin karşılıklı mektuplarına istinat etmektedir. Burada söz konusu edilense, öncelikle edebi eserleridir; daha çok da şimdiye kadar başkalarının farketmediği, birbirini seven iki dostun birbiriyle lirik tarzda sürdürdükleri gizli diyaloglarıdır. O bakımdan burada gerçekleştirilenle önceden yazılmış kitaplar önemli ölçüde birbiriyle kesişmez.

Aynı zamanda yaşayan iki büyük şairin dostane birlikteliği, tarihte çok nâdir görülmüştür. Büyük sanatkârlar daha çok birlikte olmaktan kaçınırlar; çünkü birlikte hareket etmek çözülemeyen ihtilafları da beraberinde getirebilirdi. Schiller ve Goethe arasındaki gerçek karşılaşma, her ikisinin hayat boyu komşu olarak kalmayıp, bilâkis çifte heykellerinin sembolize ettiği üzere, dost bir "ikili" olmaları eşi ve benzeri bulunmayan bir şeydir. Hiç kuşkusuz bunun tamamıyla özel şartları mevcuttu.

Schiller'in gençlik çağında yazdığı *Die Freundschaft* (*Dostluk*) başlıklı şiiri açıkça göstermektedir ki, evvelden beri o, mutadın fevkinde büyük bir dosta şiddetli bir arzu duymaktaydı:

Glücklich! Glücklich! Dich hab ich gefunden,
Hab aus Millionen Dich umwunden,
Und aus Millionen mein bist Du —
Laß das Chaos diese Welt umrütteln,
Durcheinander die Atomen schütteln;
Ewig fliehn sich unsre Herzen zu."

Ne mutlu! Ne mutlu! Seni buldum,
Milyonların arasından seni seçtim,
Milyonlar arasından benimsin sen-
Bırak şu kaos sallasın dünyayı,
Sarsıversin harmanlasın atomları;
Ebedî kalplerimiz birbirine sığınsın.

Bu neviden bir dost hasretinin harekete geçirdiği, metafiziğe yükselen ateşli duygu coşkunluğu, Karlsschule (Karl Okulu) yüksek muhitlerinde büyüyen genç şairlerin oluşturduğu beşeri sosyal erkek ittifakı için pek tipikti.

15 ve 16 yaşlarındaki genç öğrencilerin dostluk anlayışı, çok incinmiş olan Schiller'in okul arkadaşı Scharffenstein'a yazdığı sekiz sayfalık uzun mektubundan açıkça anlaşılmaktadır. Bu okul arkadaşı onun hislerinin gerçekliğinden şüphelenmiş ve sadece abartılı şairane heyecan ve coşkuyla ve kendisini yükseltmek için şiir yazdığını kastetmişti.

Genç Schiller'in özlediği dostu, Plutarch'ın kanramanlarından biri gibi büyük tasavvur etmesini, kahramanı Karl Moor'un sahneye çıkarkenki haykırışı ifşa etmektedir: "Plutarch'ımda büyük insanlar hakkında yazılanları okuduğumda, asrın bu mürekkep lekesinden tiksiniyorum." Kahramanca bir dostlukla ilgili olarak insanı içten ve bütünüyle saran hasret, Don Carlos'un Marki Posa'ya yönelik niyetinden de anlaşılmaktadır: "Arm in Arm mit Dir - So fodr' ich mein Jahrhundert in die Schranken!" [Seninle kol kola- Meydan okuyorum asrıma!] Gerçi trajedinin devamında kahramanın ümidi yok olmaktadır; ancak onun ateşli hislerinden şair Schiller'in ideal ve dünyayı düzeltici bir dostluğa duyduğu şiddetli arzu duyulmaktadır.

Bu bir önsezi, bir vizyon muydu? Kesin olan o ki Schiller'in alışılmışın dışındaki dost hasreti –antik formatta bir adam- 1794 yılında, şair ve insan olarak çağdaşlarının fevkinde olan Goethe ile yanyana gelince gerçekleşecekti. Her şeyin ötesinde Schiller, Goethe ile olan dostluğunu bin yıllık hasretin gerçekleşmiş olmasının verdiği bir mutluluk olarak hissetmiştir. Bunu Goethe'ye müteveccihen yazmış olduğu bir mektup göstermektedir: "Benim sevgili, saygıdeğer dostum. Öncelik verdiğimiz eski çağların geniş uzaklıklarında vaktiyle neler aradığımızı ve sizin içinizde bana öylesine yakın olduğu halde orada neredeyse hiç bulamadığımızı düşündüğümde nasıl duygulanıyorum!" Bu şekilde kader, Schiller'in uzun zamandır beyhude ümit ettiği dostluk ittifakı rüyasını gerçekleştirmiş oluyordu. Bu dostluk ittifakını o, "bütün hayatının" en "hayırlı olayı" olarak görüyordu.

Şekil 1: Ernst Rietschel (1804-1861): *Goethe ve Schiller.* Rauch'un öğrencisinin yaptığı, Weimar Tıyatrosu'nun önündeki bu anıt 4 Eylül 1857'de açıldı.

Şekil 2: Christoph Daniel Rauch (1777-1857): Goethe-Schiller Anıtı Modeli, Weimar, 1849

Schiller ve Goethe, Antik çağın o meşhur dostluk mitini, Castor ve Pollux, Orest ve Pylades, Achilleus ve Patroklus arasındaki canciğer dostluğu bilinçli olarak kendileriyle mukayese etmekten çekinmiyorlardı.

Şu var ki, mutluluğun muazzam lütfunun çok acı, yüksek bir bedeli vardı. Hasretini çektiği arzunun gerçekleşmesiyle birlikte Schiller'i çok ıstıraplı, tehdit edici bir hastalık yakaladı; bu hastalık, onun hayatına çok kısa bir süre biçiyordu. Kaçınılmaz olarak ölümün yakınlığı çoğu kez onun şiirinin mevzuunu teşkil etti. Söz gelimi *Der Ring des Polykrates (Polykrat'ın Yüzüğü)* başlıklı baladı çok şahsi bir perspektiften "Tanrıların hasedi"nden bahseder. Büyük bir mutluluk bahşedilmesi, kaçınılmaz olarak ağır bir kaderin habercisidir. Bu müstakbel mukadderat ağır hasta Schiller için yakın bir ölüm olacaktır. Mamafih ölümü böyle ağır hissetmesi yani ölümün kaçınılmaz akıbet olması, emsalinin olmaması, bizzat kendi hayatının değerini aşan büyük bir dostluğa son vermesi gerçeğinden hareketle ölüm ona daha da feci görünecektir.

Antikçağ, Cator ve Pollux (Yunanca Kastor ve Polydeukes) mitosunda güçlü dostlukların bozulamazlığına dair bir sembol yaratmıştır. Zeus'un hiç ayrılmaz –bu yüzden Dioskuren (sıkı fıkı dostlar) tabiri kullanılıyor- iki oğlundan sadece Pollux ölümsüzdür. Savaşta öldürülen Castor ölüler diyarına gitmek mecburiyetinde kaldığında Pollux, ölü dostuyla ebedî olarak bir arada bulunmak için, Zeus'tan kendisine de ölümlülük (fanilik) nasip etmesini rica eder. İşte bu dostluk efsanesinden hareketle Schiller, gayet bilinçli olarak *Keresz'in Yalvarışı* başlıklı baladında buna uygun bir parça kaleme alır. Burada İlah Keres, tohumlara ölümden hayata geçiş imkânı verir. Her yıl altı ay yerden ışığa doğru büyür ve böylece ölümle hayatı birleştirirler. Bu durum Castor ve Pollux'un günden güne hayat sahnesinde değişen görüntülerine benzer. Burada parelel olan, değişimin daima belirli bir zaman dilimi için gerçekleşmiş olmasıdır. Muhtemelen Schiller, Hederich'in *Mitoloji Sözlüğü*'ndeki "Dioscuri" ("Sıkı Dostluk") maddesinden ilham almıştır. Orada şöyle deniliyor: "Pollux [ölü] kardeşiyle bir arada bulunmanın zevkini tatmak istiyordu. O yüzden, eğer kendisine dostuyla bir gün bir arada yaşamak imkânı verilirse, bunun için bir gün de onunla birlikte olmak uğruna ölmeye razı oluyordu. Bu pazarlığa mukabil dostunun hayatını kazanmış oluyordu. Demek oluyor ki, onlar bir günlüğüne birlikte ölüyor ve başka bir gün için yine birlikte yaşama imkânı elde ediyorlardı; fakat bu diğerleri (!) için altı aydan altı aya gerçekleşmiş oluyordu."

"Altı aydan altı aya" ifadesinde Schiller –başka da bir kaynak bilinmiyor- genel bir mülahaza sunmak üzere bitkilerin hayatındaki bu değişimde bir süreliğine ölümden hayata dönüşün bir sembolünü görmüş olabilir. Bu genel bakış sayesinde Schiller, pek uygun düşen Kastor ve Pollux kıyasını doğrudan doğruya vermekten kaçınmış olabilir; bunun yerine *Keres'in Yalvarışı*'ndaki benzerlikler marifetiyle hatıraları canlandırmak yolunu tercih etmiştir. Castor ve Pollux mitosunu Schiller, kısa bir zaman önce canciğer dostlar başlığı altında *Hicviyeler* (*Xenien*)'de, polemik konusu yapmıştı; burada o, Stolberg kardeşlerin kendilerini bu mitosla öne çıkarma tarzlarıyla dalga geçmişti. Bu hicviyelerin nüktesi şuradaydı ki kont Stolberg kardeşlerden hiçbiri ölümsüz değildi, bilâkis her ikisi de dikkate değer olmaksızın "burada, yeryüzünde" normal bir hayat yaşıyorlardı.

Goethe ve Schiller hayattayken "ölümsüz" olduklarını iddia etme hakkına sahip olduklarının bilincindeydiler. Schiller tarafından çıkarılan *1797 Musen Almanach*'ındaki (s. 224) *Hicviyeler* arasında şu beyt vardı: